

תעודה

יוסף יהלום

# פפירוס פייטני למועדי החורף ומשמעותו לתולדות היישוב בארץ-ישראל בשלהי התקופה הביזנטית



# פפירוס פייטני למועדי החורף ומשמעותו לתולדות היישוב בארץ-ישראל בשלהי התקופה הביזנטית

בשער המאמר:  
הפפירוס הנדון  
במאמר

דף פפירוס עברי אשר שימש כיסוי לחלון במבנה חומר בבית הקברות אלכסנדרין בקהיר הגיע לאוסף כתבי-היד של ספריית בייניקה באוניברסיטת ייל.<sup>1</sup> הוא הגיע לשם בסוף המאה העשרים, כמה שנים לפני שגם עיזבוננו של המשורר הירושלמי יהודה עמיחי הועבר לאותה הספרייה. אורך הדף 20.5 ס"מ ורוחבו 13.5 ס"מ. שרידיהן של ארבעים שורות כתב עברי מהמאה התשיעית מלווים את הסיבים האנכיים של הדף. כפי שעולה מן הטקסט שנשתמר, היקף החלק החסר מרוחב הדף שווה פחות או יותר להיקף החלק הקיים, ולפיכך ניתן לשער שרוחב הדף במקורו היה כפול ממה שנותר ממנו כיום.<sup>2</sup> היה זה כנראה דף רבוע מתוך קודקס ולא דווקא חלק ממגילה. צורתו הקודיקולוגית של כתב-היד יכולה לכאורה ללמד על זמנו המאוחר יחסית, ומכל מקום הפפירוס יצא מכלל שימוש כחומר כתיבה במאה העשירית בערך, כאשר החלו לייצר נייר מבגדים בליים.<sup>3</sup>

שלוש חטיבות של כתב עברי נתונות על הדף, והן בהיקף של תשע שורות, של שמונה שורות ושלוש שורות. החטיבות מופרדות זו מזו על ידי שתי שורות רווח ריקות. ברווח הגדול הזה לא נכתבה שום כותרת המציינת את ייעוד הטקסטים, את שם המחבר או כל נתון אחר. בדיקת התוכן של שלושת הטקסטים מעלה שהראשון בהם הוא פיוט לחנוכה ושני האחרים פיוטים לשבת שקלים, הראשונה בארבע הפרשיות שלפני חג הפסח. רצף היצירות, לחנוכה ולפרשת שקלים, וסוגיהן – קדושת י"ח לחנוכה ושבעתא וקדושתא לשקלים – מייצגים אוסף ליטורגי אותנטי. אוסף כזה עשוי היה לשמש קהילה מקהילות ישראל במזרח בשחרית של ימי החנוכה, שתפילת העמידה שלה מורכבת משמונה עשרה ברכות וכוללת קדושה (ומכאן שמו של הסוג קדושת י"ח), בערבית של שבת שקלים, שתפילת העמידה שלה מורכבת משבע ברכות (ומכאן שמו של הסוג שבעתא), ובשחרית של אותה שבת, שאומרים בה קדושה (ומכאן שמו של הסוג קדושתא). בראש פיוטי שבת שקלים אמנם לא השתמרה כותרת, אבל החטיבה כולה פותחת במעין פיוט רשות, שהפייטן מבקש בו לייחד את נדבת פיו לקהל ובתוך כך מדגיש שהיצירה שהוא מגיש היא מן המיטב שבאמתחתו, ראשית תבואתו. שלושת הפיוטים נדפסים בהמשך מאמר זה.

- 1 כ"י ניו הייבן, אוניברסיטת ייל, בייניקה (Beinicke) PC+YBR mv. 5017qua. הפנה את תשומת לבי לפפירוס פרופ' שידן ברג מפרניסטון, אשר עבד בשעתו בספריית בייניקה לספרים נדירים ולכתבי-יד. גם דנתי אתו בשנת 2004 בעניינים שונים הנוגעים לממצא. ד"ר עדה ירדני דנה בפרטים הפלאוגרפיים של הכתב והכתיבה על הפפירוס במאמר המצורף בדף האינטרנט של כתבי-העת 'קתדרה' (באתר האינטרנט של יד יצחק בן-צבי ybz.org.il).
- 2 ממדי קודקס הפפירוס בכ"י קיימברידג', ספריית האוניברסיטה T-S 6H 9-21 דומים: אורך 21.5-21.5 ס"מ ורוחב 19.5-23 ס"מ. ראו: C. Sirat, *Les papyrus en caractères Hébraïques trouvés en Egypte*, Paris 1985, p. 79.
- 3 כבר בפפירוסים מהמאה הרביעית לסה"נ שמוצאם מאוקסיירינכוס שבמצרים, כוללים חומר פייטני, למשל שריד מפיוט לשבועות 'פץ אנכי מלהב'. ראו: ח' שירמן, 'הפיוט העברי והימננות הכנסייה הנוצרית', הנ"ל, לתולדות השירה והדראמה העברית: מחקרים ומסות, א, ירושלים תשל"ט, עמ' 22; וראו עוד: י' יהלום, "אזל משה": בפפירוס, תרביץ, מז' (תשל"ח), עמ' 173-184.

מחברם של הפיוטים אינו ידוע. קצה חוט מסתתר בכל זאת בפיוט השלישי בקדושתא, ששם היו הפייטנים הקדומים רגילים לחתום את שמם בראשי הטורים, ושם אנו מוצאים את שרידי האותיות 'י' ו'ז'.. יח'י', וניתן לחשוב על זהות הלניסטית של פייטננו, שחתם את יצירתו בשם 'דיוניזיוס יח'י' או כל כיוצא בזה.<sup>4</sup> עד היום נודע לנו פייטן קדום אחד שנשא כחלק מן השם שבו חתם את יצירותיו את הכינוי המיוון מגס (הגדול), שמעון בירבי מגס שמו.<sup>5</sup> ואפשר שגם הכינוי קליר הבא בחתימת שמו של הפורה שבפייטנינו הקדומים, אלעזר בירבי קליר או קיליר, אינו אלא כינוי המעוברת של קלירוס (ὁ κληρος) ומכאן קֶלֶר – בביקוע של צרור העיצורים בהברה הראשונה – והוא מעין משקל בעלי התכונה (חרש וכדומה), וכאן במשמעות של משורר המשמש בקודש.<sup>6</sup> המילה היוונית קלירוס משמעותה במקור גורל או מה שנקבע בגורל, ובתרגום השבעים לדברים יח, ב שימשה כתרגום ל'לויים', שה' הוא נחלתם וגורלם.<sup>7</sup> מכל מקום כתב היד הפייטני הקדום מפגיש אותנו עם שרידי יצירות בלתי ידועות לשבת שקלים ועם שמו של מחבר בלתי נודע.

את זהותו של מחבר היצירה לחנוכה ניתן לגלות על פי העתקה מקבילה ומלאה יותר של היצירה, שנמצאה בשרידים של שלושה דפי קלף שהועתקו בעיר עזה בידי פייטן וחרב בישיבת ארץ הצבי אשר שכל את בנו. בסוף כתב-היד שבו העתיק את פיוטנו מסר המעתיק ידיעות חשובות על עצמו ועל מצבו הנפשי: 'ישועה החבר בירבי נתן [...] הקב"ה ינחם לבו על בנו יאשיהו בן תורה (ה)נחטף'.<sup>8</sup> ביצירה אחרת שלו, שנכתבה בעקבות מות בנו יאשיהו, מסר ישועה את התאריך המדויק של האסון

4 השם משמש הרבה בכתובות שנחשפו בארץ-ישראל. ראו במפתח בתוך: *Corpus Inscriptionum Iudaeae/Palaestinae: A Multi-lingual Corpus of the Inscriptions from Alexander to Muhammad, III*, eds. W. Ameling et al., Berlin & Boston 2014, p. 705. תורה לר"ט טל אילן על עזרתה בויהי האפשרי של השם.

5 'י' יהלום, פיוט שמעון בר מגס, מהדורת 'י' יהלום, ירושלים תשמ"ד. פייטן זה נחשב כבן זוגו של ינאי, וגם הוא נהג להוסיף לחתימת שמו שבפיוט השלישי בקדושתא את הברכה 'יח'י'.

6 אפילו יעקב אבינו מכונה באחד הפיוטים הארמיים 'קרא בנומוס' (לומד תורה). ראו: שירת בני מערבא: שירים ארמיים של יהודי ארץ-ישראל בתקופה הביזנטית, מהדורת 'י' יהלום ומ' סוקולוף, ירושלים תשנ"ט, עמ' 43-44. כך ניתן להבין גם את החתימה של אלעזר בירבי קליר, המאוחר מר' אלעזר בירבי קליר. ראו: פיוט ר' אלעזר בירבי קליר, מהדורת ש' אליצור, ירושלים תשמ"ח. מירסקי פירט את הפירושים השונים שניתנו לשם קליר לאורך הדורות, ופליישר הוסיף עליהם. ראו: א' מירסקי, ראשית הפיוט, ירושלים תשכ"ה, עמ' פח; ע' פליישר, 'עניינים קיליריים', תרביץ, ג (תשמ"א), עמ' 283-289. מצא שהוא חתם את שמו גם בכתוב חסר, 'אלעזר בירבי קלר', ובתוספת הכינוי 'חזן' גם בצורה 'אלעזר בירבי קליר חזן', ומצוי גם 'אלעזר בירבי רבי קליר מקרית ספר'. והכתיבים כולם רומזים לאותה צורה עצמה.

7 ראו בערך 'ὁ κληρος' בתוך: *Liddell-Scott Greek-English Lexicon*. על פי עדותו של בנימין מטודלה עוד בימיו היו הלויים בבגדאד 'יודעים לנגן הזמירות'. ראו: M.N. Adler, *The Itinerary of Benjamin of Tudela*, London 1907, pp. 38-39.

8 כ"י אוקספורד, בודליאנה Heb. f.21 (נוביאורא וקאולי 2727/9). לשרידי היצירה לחנוכה שהשתמרו בקטעי הגניזה ראו: כ"י קיימברידג', ספריית האוניברסיטה (2 T-S NS 243.182 דפים, כ"י א); כ"י קיימברידג', ספריית האוניברסיטה (1 T-S Misc. 26.53 (דף 1, כ"י ב). בטורים 82-96 יש חפיפה בין הקלף לפפירוס. בטורים אלה נרפס הטקסט להלן לפי הפפירוס וההשלמות על פי הקלף. טורים 1-50 נמסרים בכ"י א, טורים 51-96 בכ"י ב, וטורים 97 עד הסוף בפפירוס. על כ"י אוקספורד ראו עוד: מ' זולאי, 'פיוטים לזכר מאורעות שונים', ידיעות המכון לחקר השירה העברית, ג (תרצ"ז), עמ' קעו (נרפס שוב: הגל', ארץ-ישראל ופיוטיה: מחקרים בפיוטי הגניזה, בעריכת א' חזן, ירושלים תשנ"ו, עמ' 608). על כ"י ב' העיר פליישר שבאים בו 'על קרע של דף שרידים מקרובה נוספת של חנוכה, אולי אף היא לר' לעזר החזן, אבל מה שנותר ממנה כאן מועט מכדי להעיד על טיבה'. ראו: ע' פליישר, 'קדושתאות י"ח לראשי חדשים ולחנוכה מאת לעזר החזן', קבץ על יד, ט [טן] (תש"ס), עמ' 29, הערה 8. כפי שנראה כאן הקרובה הנוספת לחנוכה בוודאי איננה של ר' לעזר חזן.

(י"ט באדר ב' של שנת 1026).<sup>9</sup> ההעתקה של היצירה לחנוכה, שהוכנה לאחר מות הבן, שייכת לפיכך לרבע השני של המאה האחת עשרה. הפפירוס הועתק 200 שנה קודם לכן, והיצירה עצמה נכתבה כנראה עוד 200 שנה מוקדם יותר.

חשיבות רבה יש לשחזור של הקרובה לחנוכה, שכן עולה בה, שוב בפיוט השלישי, חתימת שמו של הפייטן, 'איוסי' או 'איוסף' (טורים 9-12), ובהמשך, בפיוטי הקדושה, האופנים (טורים 53-56), המקום הרגיל לחתימת שמם של הפייטנים בקדושות י"ח, נוסף כנראה 'איוסי' נוסף. מפיוטים אחרים נודעה לנו חתימתו של פייטן בשם יוסף בירבי ניסן משה קריתים.<sup>10</sup> אם אמנם זיהיתי נכונה את החתימה המקוטעת, ואם אמנם זה אותו האיש, הרי יש בידינו קצה חוט לזיהוי מקום מגוריו של מחבר הפיוט שלפנינו. שווה קריתים היה כנראה כינויה של העיר נווה שממזרח לכינרת. זוהי גם המסורת שהייתה למתרגם הארמי-ישראלי של ספר בראשית – 'ואת האַיִמים בְּשׁוֹה קְרִיתִים' (בראשית יד, ה) תרגם: 'וית אמתניה דהוון שריין (בג) [נווה] קרייתה' (ואת האימתניים שהיו חונים בעיר נווה).<sup>11</sup>

גם היצירה גופה מסגירה את ארץ-ישראליותו של פייטננו. בפיוט לחנוכה הוא פייט מחרוזות אחרי מחרוזות את כל אחת משמונה עשרה הברכות של תפילת העמידה, אבל לא כלל מחרוזות מיוחדות כנגד ברכת 'צמח דוד', שאומצה בנוסח בבל אבל לא נודעה בנוסח ארץ-ישראל. מלבד זאת נודע יוסף בירבי ניסן כמחברה של מערכת יוצרות לפי הקריאה התלת-שנתית, שהייתה נהוגה משכבר הימים בארץ-ישראל.<sup>12</sup> חומר הכתיבה שעליו נשתמרו יצירותיו מסגיר אולי את האזור בארץ-ישראל שבו פעל כמשוער. יצירתו לחנוכה ויצירות אחרות שלו (לתפילת טל ולשביעי של פסח) הועתקו בין השאר על פפירוס,<sup>13</sup> ואפשר שיוצר מקני הגומא שצמחו בשפע בסביבות הכינרת.

9 זולאי (שם), עמ' קעו-קפג (שם, עמ' 608-615); וראו עוד: ע' פליישר, 'השלמות לקרובת ר' ישועה החבר בירבי נתן על מות בנו יאשיהו', הנ"ל (עורך), מחקרי ספרות מוגשים לשמעון הלפין, ירושלים תשל"ג, עמ' 183-189; ש' אליצור, 'קטע חדש מן הקדושה של ר' ישועה בירבי נתן מעזה לזכר יאשיהו בנר', ד' רוזנטל, אוסף הגניזה הקהירית בזנבה: קטלוג ומחקרים, ירושלים תש"ע, עמ' 195-199.

10 מ' זולאי, 'לתולדות הפיוט בארץ-ישראל', ידיעות המכון לחקר השירה העברית, ה (תרצ"ט), עמ' קנח-קסט (נדפס שוב: הנ"ל [לעיל, הערה 8], עמ' 175-186); ח' שירמן, שירים חדשים מן הגניזה, ירושלים תשכ"ו, עמ' 9-12; ע' פליישר, היצירות בהתהוותם והתפתחותם, ירושלים תשמ"ד, עמ' 111-112, 711-729; ב' לפלר, 'אוסף' (יוסף) בירבי ניסן מְשׁוּה קְרִיתִים: קדושתא לסדר הנני ממטיר', לשוננו, עו (תשע"ד), עמ' 405-445.

11 ש' קליין, 'פייטן עברי מנוה', ידיעות החברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה, ד (תרצ"ז), עמ' 76-78. הניקוד דְּבִנְיָה המופיע ב'מקראות גדולות' הוא שיבוש גלוי. מלבד מה שהוא חסר כל משמעות בהקשרו, הגרסה 'רבנייה' בתרגום הקטעים בכ"י לייפציג, ספריית האוניברסיטה B.H. fol. 1 מלמדת על הקריאה המתבקשת \*דבנווה. ראו: M.L. Klein, *The Fragment-Targum of the Pentateuch According to their Extant Sources*, Rome 1980, p. 133. ובכ"י נאופיטי של התרגום (כ"י וטיקן, הספרייה האפוסטולית, Neof 1) נכתב בגרסת השוליים האותנטית: 'וית אמתניה דהוון שריין בגוה קרייתה'. ראו: A. Diez Macho, *Neophyti 1*, I, Madrid & Barcelona 1968, p. 73. וגם כאן צריך לשחזר: \*בנווה (חילוף נו"ן בגימ' ל' ובלי דל"ת הזיקה; ואת האימים שהיו שוכנים בעיר נווה). והשוו: לפלר (שם), עמ' 416.

12 פליישר (לעיל, הערה 10), עמ' 711-729.

13 מתוארך למאה השמינית. ראו: S.A. Birnbaum, *The Hebrew Scripts*, Leiden 1971, no. 184; S. Hopkins, "The Oldest Document in the Geniza?", Sh. Morag, I. Ben-Ami & N. Stillman (eds.), *Studies in Judaism and Islam: Presented to Shelomo Dov Goitein on the Occasion of His Eightieth Birthday by His Students, Colleagues and Friends*, Jerusalem 1981, p. 91.



**שרידי בית הכנסת  
בכורזים הבנוי אבני  
בזלת, 1984**  
(צילום: יעקב סער, לע"מ)



**שרידי בית הכנסת  
באום אלקנאטר, 2012**  
(צילום: יואב אבניאון)



עדויות ארכאולוגיות מאותו אזור יכולות ללמד על מקומות פעילותם של יוסף בירבי ניסן וחבריו הפייטנים בני המאות השישית והשביעית. שרידים של עשרות בתי כנסת מאבני בזלת המתוארכים לשלהי התקופה הביזנטית בארץ-ישראל הולכים ונחשפים בשנים האחרונות בסביבות הכינרת, ממזרח וממערב, והם עשויים להעיד על קהילות מבוססות, שהיה לאל ידן להעסיק חזן-פייטן מקומי. כך ממזרח

לכוננת: בכנף נחשף בית כנסת מראשית המאה השישית, באום אלקנאטר – מאמצע המאה, ובדיר עזיז – מן המחצית השנייה של המאה.<sup>14</sup> כתובות מתוארכות מאתרים נוצריים בדרום הגולן מעידות על מפעלי בניה או שיפוץ בשלהי המאה השישית ובתחילת המאה השביעית.<sup>15</sup> ממערב לכינרת מאפיינים שרידים של מבנים ציבוריים גדולים את היישובים שהמשיכו להתקיים במאות החמישית והשישית; ביישובים שננטשו קודם לכן לא נשתמרו בדרך כלל עדויות למבנים ציבוריים גדולים.<sup>16</sup>

בין הפייטנים שאנו יודעים בוודאות שפעלו באזור הכינרת יש למנות את פינחס הכהן מכפרא, פרורה של טבריה; הוא פעל במקום במחצית השנייה של המאה השמינית,<sup>17</sup> לאחר רעידת האדמה הגדולה שפקדה את ארץ-ישראל באמצע המאה השמינית,<sup>18</sup> ושנחרבו בה היישובים על בתי כנסיותיהם. יוסף בירבי ניסן פעל כנראה לפני כן. שלטון ערבי לא נזכר ביצירותיו, ולעומת זאת הוא התייחס אל הנצרות השלטת ככינוי השכיח שער וביקש על הכחדתה באמרו: 'צַדֵּעַ קָרַן שְׁעִיר' (קדושת י"ח, טור 24). בגלל זיקתה של הכינרת למאורעות בחיי יוֹשִׁישׁוּעַ חיפשה הנצרות נקודות אחיזה ביישובים שבסביבתה.<sup>19</sup> שרידי מבנים כנסייתיים גדולים שזוהו בחפירות ארכאולוגיות בשולי היישובים היהודיים מעידים על ניסיונות חדירה של מוסדות הכנסייה אל תוך היישוב היהודי הצפוף. חדירה זו קיבלה את תמיכתה המלאה של הקיסרות, שבסוף המאה הרביעית קיבלה את הנצרות כדתה הרשמית. היהדות ראתה בנוכחות החדשה במזרחו של דרום הגליל התחתון ובמערבו של דרום הגולן נטע זר שנכפה עליה שלא בטובתה.

בימי החנוכה העצימו מן הסתם זיכרון הניצחונות של האחים החשמונאים וזיכרון טיהור המנורה וחנוכת המקדש את הרגשות הלאומיים. בהתאם לכך בראשי הטורים הראשון והשלישי של המחרוזות המרובעות המרכיבות את קדושת הי"ח שכתב יוסף בירבי ניסן לכבוד ימי החנוכה מופיעות מילות הקבע 'נר חנוכה' ו'חנוכה';<sup>20</sup> בעקבות 'נר חנוכה' באה בקשה על האור, ובעקבות 'חנוכה' באה בקשה הקשורה בחנוכה ובחידוש העבודה במקדש.

מיוחדת היא המחרוזת השלישית, המפייטת את הברכה השלישית של השמונה עשרה, ברכת קדושת האל, המשלבת בתוכה את הקדושה. ממחרוזות זאת יוצאות הרחבות הבאות להכשיר את הקרקע לקראת התרוממות הרוח של אמירת הקדושה. היא מלווה בסדרה של פסוקים הנקשרים לחנוכה, אבל האחרון בהם, 'ואתה קדוש יושב תהלות ישראל' (תהלים כב, ד), קשור דרך קבע לעניינה

14 ד' וע' מאיר, בתי כנסת קדומים ברמת הגולן, ירושלים תשע"ג, עמ' 73-74, 84, 106.  
 15 ח' בן-דוד, היישוב היהודי בגולן בתקופת המשנה והתלמוד: לאור ממצאי הסקר הארכיאולוגי בגולן התחתון, קצרין תשס"ו, עמ' 195 (כורסי – שנת 586; סוסיא – שנת 591; חיספין – שנת 603).  
 16 U. Leibner, *Settlement and History in Hellenistic, Roman, and Byzantine Galilee: An Archaeological Survey of the Eastern Galilee*, Tübingen 2009. p. 400  
 17 זולאי (לעיל, הערה 10), עמ' קבא (נרפס שוב: הנ"ל [לעיל, הערה 8], עמ' 138); פיוטי רבי פינחס הכהן, מהדורת ש' אליצור, ירושלים תשס"ד, עמ' 3.  
 18 י' צפירי וג' פרסטר, 'לשאלת התאריך של "רעש שביעית"', תרביץ, נח (תשמ"ט), עמ' 357-382.  
 19 ד' רובין, 'פרשת הקומס יוסף והנסיונות לניצור הגליל במאה הרביעית לספירה', קתורה, 26 (טבת תשמ"ג), עמ' 105-116.  
 20 קרובות י"ח או בשם המדויק קדושתות י"ח נכתבו כדי לעטר את תפילות העמידה של ימות חול שנאמרה בהן קדושה לפי מנהג ארץ-ישראל, כלומר בראשי חודשים, בימי חול המועד ובימי החנוכה (כשלושים ימים בשנה).



שרידי כנסייה  
מהתקופה  
הביזנטית בכורסי  
(אתר דעמדע)

של הברכה השלישית וכן גם הצירוף 'אל נא', הבא מיד אחרי הפסוק. קטע אלף-ביתי הבנוי כדרשה עצמאית בנושא החנוכה, והמופיע בהמשך, משמש מעין אתנחתא בין ענייני ברכת קדושת האל ובין הקדושה. בסופו משתלשל ממנו קטע אקסטטי קצר – מעין פיוט התעלות, סילוק, על פי הארמית – המוביל אל פסוק הקדושה הראשון, 'קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו' (ישעיה ו, ג). בהמשך משמשות שלוש מחרוזות נוספות, פיוטי האופנים, כקטעי קישור בין פסוקי הקדושה האחרים. מילות הקישור 'לעומתם', 'פעמים' ו'להיות', הבאות בסופי המחרוזות, רומזות לנוסחי הקבע המגשרים בין פסוקי הקדושה: 'לעומתם "ברוך" יאמר' לפני פסוק הקדושה השני (יחזקאל ג, יב), 'פעמים באהבה' לפני פסוק הקדושה השלישי (דברים ו, ד) ו'להיות לכם לאלוהים' לפני הפסוק הרביעי (תהלים קמו, י). גם בקדושתא לשקלים מופיעה אחרי הפיוט השלישי, כמקובל בקדושתות, שרשרת פסוקים שהאחרון בהם, 'ואתה קדוש יושב תהלות ישראל' (תהלים כב, ד), נקשר לעניינה של הברכה השלישית, ברכת קדושת האל.

הפיוט הרביעי בקדושתא הוא פיוט חד-חרוזי שטוריו הולכים ומתקצרים עד שהוא חותם במילה 'קדוש'. בחתימה זו נקשרים בצורה המפורשת ביותר קדושת האל ועניינו של היום. הפיוט החמישי הוא פיוט אלף-ביתי הבנוי מחרוזות דו-טוריות, והוא משמש מעין אתנחתא של דרשות בנושא היום, חנוכה. מן הפיוטים בעלי המקצב המתגבר לקראת הכרזת הקדושה הבאים אחר כך בקדושתא לא נותר בפפירוס שלפנינו דבר.

קדושת י"ח קשורה באופן הדוק לשמונה עשרה ברכות העמידה, ומחרוזותיה נקשרות בסופן לחתימות של ברכות העמידה זו אחר זו. בראש כל מחרוזת בקדושת הי"ח לחנוכה שלפנינו עומדות כאמור מילות הקבע 'נר חנוכה'. לאור הנר הייתה בוודאי משמעות מקומית מיוחדת, שכן תעשיית השמן פרנסה את תושבי הגליל וסביבותיו, שהיו עשירים בעצי זית. בתי בד להפקת השמן היו ממקמים במרכזים הציבוריים בסמיכות לבתי הכנסת, והיו פעילים בעיקר בתקופת



מתקן אבן להפקת שמן בבית הבד בכורזים, 1983 (צילום: יעקב סער, לע"מ)

המסיק, שלפני חג החנוכה. המשמעות המקומית המיוחדת של החג באה לידי ביטוי במילות הקבע שהעמיד הפייטן בראשי המחרוזות, ושייצגו את הבקשה לאור, שהיה קשור לתנובת השמן. במחרוזת המיועדת לברכה התשיעית, 'מברך השנים', ביקש הפייטן על ריבוי תנובת הזית המקומית. בקשתו של יוסף בירבי ניסן מתייחסת לשבט זבולון, שמקום מושבו היה במערב הכינרת, ואשר עליו התנבא משה לפני מותו 'שפע ימים יינקו ושפני טמוני חול' (דברים לג, יט). הפייטן מצא כאן מקום לבקש שהאל יכרך ביכול מוצלח את חבל הארץ שהוא ראה את עצמו שייך אליו, החבל שהכיני 'טמוני חול ויונקים' (טור 86) יאה לו. יכול הזית, השמן והאור נקשרים גם למגורת המקדש ולשמן הטהור בימי החשמונאים. כך יכול היה הפייטן לבקש בטור אחד על הצפת המקדש, טירת האל, באור גדול, ובטור שאחריו – על ברכת השנים ופיריון תנובת הארץ, שהבשלת הזיתים היא אחד ממאפייניה בתקופת החנוכה. וכך גם בהמשך: בטור השלישי באה הבקשה שהאל יקבל ברצון את מתנות הנשיאים, שהם הביאו בזה אחר זה בטקס חנוכת המשכן – רמיזה לפרשת הנשיאים (במדבר ז), הנקראת בשמונת ימי החנוכה יום אחר יום בהתאמה למניין ימי החג. בטור שאחריו מופיעה שוב בקשה מקומית הקשורה בלשונו של בעל המזמור 'פקדת הארץ ותשקקה [...] תלמיה רוה [...] עטרת שנת טובתך' (תהלים סה, י-יב).

נר חנוכה	טירתך הגיה פלהבתיך
	טמוני חול ויונקים רוה מברכותיך
חנוכת	טקס נשיאים סמוך נבכותיך
	עטרת שנת טובתך
	ותן טל ומטר ברוך [...] מברך השנים

חג החנוכה היה כאמור גם חג של התעוררות לאומית. זיכרונות המקדש החרב והבקשה לחנוכות פיעמו בלבבות. שערי המקדש הנזכרים במשנה נמנים בין העניינים שהפייטן התפלל על חידושם-



חנוכתם בקדושת י"ח של מחבר שחתם את יצירותיו באקרוסטיכון 'לעזר החזן' או 'אלעזר החזן'.<sup>21</sup> בפיוט של יוסף בירבי ניסן נמנים לפי סדר האלף-בית כינויים אינטימיים של המקדש על פינותיו: גבעתך, חדרך, כנתך ('חֲנוּכַת כְּנֶתֶךָ חֵישׁ' [טור 95]) וכדומה. באות סמ"ך מופיע הכינוי הבלתי רגיל שרשון: 'חֲנוּכַת שְׂרֶשׁוֹן יוֹעַס (כמו: ייעשה)' (טור 111).

השם שרשון נודע כשם הגנאי היהודי המסורס של מגדל סֶטְרֶטוֹן (מגדל האלה עשתורת) אשר בסביבתו הקים הורדוס את העיר החדשה קיסריה.<sup>22</sup> אבל השם הזה נודע בכתביו היווניים של יוסף בן מתתיהו גם כמציין את מגדל סטרטון שהיה חלק מן המצודה החשמונאית אנטוניה בפינה הצפונית-מערבית של הר הבית; שם נרצח לפי עדותו של יוספוס אנטיגנוס, אחיו של המלך החשמונאי אריסטובולוס.<sup>23</sup> נקודה זאת בהר הבית הייתה חלק מן הזיכרון שפרנס את רגשות הגעגועים לעבר המפואר. כיצד בדיוק השתמרה הידיעה על מגדל סטרטון בפיוט עברי שנכתב בסביבות הכינרת כמה מאות שנים מאוחר יותר – זאת לא נדע. אבל מסתבר שפרטי מעשים

הקשורים באחים הכוהנים מזרע חשמונאי היו קרובים ללבה של יהדות הגליל.

בדומה לכך השתמרו בפיוטי התקופה זיכרונות הנוגעים למקומות גליליים בעלי זיקה לעשרים וארבעה משמרות הכוהנים ששירתו במקדש כאשר עמד על תלו. מסתבר שבשימור הרשימה הזאת ביקשו יהודים להנציח את זכר ניצחונות החשמונאים בכיבוש הגליל.<sup>24</sup> בפיוטי חנוכה שלהם אבל גם בקינות לתשעה באב שילבו משוררי התקופה את הרשימה המפורטת של היישובים הגליליים של המשמרות, שבהם התיישבו לכאורה עשרים וארבעה משמרות הכהונה לאחר החורבן. בין השאר הם קבעו את הרשימה בכתובות בתי הכנסת לצד מגורת שבעת הקנים המאפיינת את האמנות היהודית.<sup>25</sup> אמנם לא תמיד היה זיכרון העבר החשמונאי לרוחם של חכמי הישיבה הירושלמית,<sup>26</sup> אבל המתח הזה נשכח ברכות

תבליט מנורה  
על אבן בזלת,  
משני צדי המנורה  
שופרות, נמצא  
בחפירות בית  
הכנסת באום  
אלקנאטר  
(באדיבות יהושע דרין;  
צילום: המרכז לשחזור  
טכנולוגיה עתיקה)



21 משנה, מידות א, ג; שם, שקלים ו, ג. וראו: פליישר (לעיל, הערה 8), עמ' 67-70, 92-98.

22 'זוסמן, 'ברייאת דתחומי ארץ ישראל', תרכ"ז, מה (תשל"ו), עמ' 228. בהערה 82 שם טען זוסמן שלא מצא בשום מקום בכתבי יד ובמקבילות, בראשונים ובאחרונים, את הגרסה 'שרשון' (כי אם דווקא שרושן, שר ושן וכדומה), והיא הגרסה המתאימה ביותר לֶסְטְרֶטוֹן, והנה זאת דווקא הגרסה שהתקיימה בפפירוס שלנו.

23 מלחמת היהודים א, ג, ד, 77 (תרגום אולמן, עמ' 100); קדמוניות היהודים יג 309 (מהדורת שליט, עמ' 101).

24 ליבנר (לעיל, הערה 16), עמ' 416-419.

25 כתובות של רשימת המשמרות נמצאו בקיסריה, באשקלון ועוד. ראו: 'נוה, על פסיפס ואבן: הכתובות הארמיות והעבריות מבתי הכנסת העתיקים, ירושלים 1978, עמ' 87-89, 91-92, 143-142.

26 'הילום, פיוט ומציאות בשלהי הזמן העתיק, ירושלים תש"ס, עמ' 111-116.

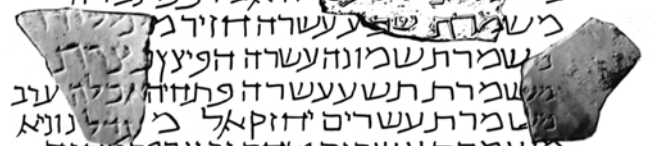
הימים, והפייטנים יוסף בירבי ניסן מנווה ופינחס הכהן מכפרא כבר יכלו לטפח את זיכרונות הכוהנים החשמונאים באין מפריע.

פינחס הכהן כתב שני מחזורי פיוטים לזכר המשמרות, אחד של שבעתות ואחד של פיוטי 'עושה השלום' קצרים.<sup>27</sup> פייטן שחתם בקדושתות המשמרות שלו 'הדותהו' ביקש להנציח את המשמרות ואת מקומות מושבותיהם בגליל במחזור קדושתות בהיקף לא רגיל, שנועדו לכל שבתות השנה. הוא ייחד לכל משמר קדושתא בעלת עשרות רבות של טורי שיר, ולא בחל בשום משחק ממשחקי המילים והצלילים הקשורים לשמו של המשמר ולשם מקומו כדי להנציח את השמות שהיו יקרים ללבו.<sup>28</sup>

מסתבר שמשחקי המילים סביב שמות המשמרות ומקומות מושבותיהם הגליליים היו חלק מנוהג ישן, שזכה כבר בתקופה קדומה לחיקוי על דרך הפרודיה. ראשון ברשימה הוא משמר יהויריב; זה המשמר שעליו התייחסה משפחת החשמונאים, והוא כביכול נדד עד העיר

הצפונית ביותר ברשימה, מירון. ברשימת המשמרות מופיע לצד שם מקומו של המשמר הזה הכינוי מסרביי: 'הויריב מסרביי מירון'. האמורא ר' ברכיה ניצל את כל צלילי המשפט הראשון בברייתת המשמרות כאשר דרש אותו לגנאי: 'הויריב מסרביי מירון – יה הריב עם בניו על שְמָרו וסרכו בו'. וכך עשה גם במשפט השני של הברייתא: 'ידעיה עמוק ציפורים – ידע יה עיצה עמוקה שכליכם והגלם לציפורין'.<sup>29</sup> שונה לגמרי היה יחסו של אלעזר בירבי קליר, שקונן בעקבות המסורת שהבית נחרכ בזמן שירותם של כוהני משמר יהויריב: 'וְנָעוּ מִמְשָׁמְרוֹתָם כְּהָנִים בְּנֵי אֶהְרֹן / כְּנָמְסָר הַבֵּית בְּמִסְרָבֵי מִרְוֹן', וכך הוא קונן גם במחרוזת השנייה על כוהני המשמר השני, שנאלצו לנטוש את המקדש כציפורים מבוהלות: 'וְנָעוּ כְּצִפּוֹרִים / כְּהָנֵי צְפוֹרִים'.<sup>30</sup> שמות המקומות הגליליים קבעו את

משמרת ראשונה יהויריב מסרביי מירון  
משמרת שניה ידעיה עמוק צפורים  
משמרת שלישית חדרים מפשטה  
משמרת רביעית שערים עתהלו  
משמרת חמישית בלכיה בית לחם  
משמרת ששית ביצין יודפת  
משמרת שביעית חזקוני עלבו  
משמרת שמינית אביהרפר עוזיה  
משמרת תשיעית ישוע ארבל  
משמרת עשירית שלנחזחבורת כבול  
משמרת אחת עשרה אלישיב כחן קנה  
משמרת שתים עשרה יקים פשחור צפת  
משמרת שלוש עשרה חופה בית מעון  
משמרת ארבע עשרה ישב אבזעפת שיזון  
משמרת חמש עשרה בעריה בלגזיונות  
משמרת שש עשרה אירכפר נכרה  
משמרת שבע עשרה חזיר מירון  
משמרת שמונה עשרה הפיצון ענת  
משמרת תשע עשרה פתחיה כלי עוב  
משמרת עשרים יחזקאל כלי נגון  
משמרת עשרים ואחת לין פריח חנה  
משמרת עשרים ושתיים גמול בית חזכיה  
משמרת עשרים ושלוש דליה גנתון צמין  
משמרת עשרים וארבע מעיחזחמת אריז



כתובת עברית שבה  
רשומים שמות כ"ד  
משמרות הכהונה  
ששירתו בבית  
המקדש, ושמופיעים  
בה שמות היישובים  
שיוחסו לכיבושי  
החשמונאים. כתובת  
כזאת נכתבה על  
קיר בבתי כנסת  
בתקופה הביזנטית,  
ושמות מרשימת  
משמרות הכהונה  
ויישוביהם שולבו  
בפיוטים שנאמרו  
בהם. שלושת שברי  
הכתובת הנראים  
בתמונה נתגלו  
בחפירות בקיסריה  
(אזור: חוה אביריונה;  
באדיבות החברה לחקירת  
ארץ ישראל ועתיקותיה)

27 אליצור (לעיל, הערה 17), עמ' 625-640. השבעתות קשורות לשבע הברכות של העמידה המקוצרת הנאמרת בשבתות ובימים טובים. פיוטי 'עושה השלום' קצרים יותר, והם מפייטים רק את הברכה האחרונה של העמידה, שזה שמה.  
28 א-כג. P. Kahle, Masoreten des Westens, I, Stuttgart 1927, pp. 10; זולאי (לעיל, הערה 10), עמ' קיא-קיה (גרפס שוב: הנ"ל ולעיל, הערה 8, עמ' 128-135); ע' פליישר, 'הדותה-הדותה-חדותא – פולמוס ושביר', תרביץ, נג (תשמ"ד), עמ' 71-96.  
29 ירושלמי, תענית ד, ח (סח ע"ד; טור 733).  
30 הקינה לתשעה באב 'איכה ישבה חבצלת השרון', סדר הקינות לתשעה באב, מהדורת ד' גולדשמידט, ירושלים תשכ"ח, עמ' מז-מח. לעומת הדרשה הנגדית לדרשתו של ר' ברכיה בירושלמי: 'מסרביי – מסר בי לשנאיא' (מסר את הבית

חריזתן של המחרוזות. כך השתתף פינחס הכהן מכפרא בצערו של משמר הכהנים הראשון, בבקשו על כינוס בניו והחזרתם לעבודה בזמן המיועד להם בזכות האבות, המכונים ישני חברון: 'אָגור בְּנֵי אֶהֱרֹן / בְּצֶדֶק יְשִׁנֵי חֶבְרוֹן / אִמְצָן בְּעֵתָהּ יְהוֹרִיב מְסַרְבֵי מִירוֹן'. וכך הוא נהג גם במשמר השני, בבקשו שהאל ישיב את הכהנים חביביו לעבודתם, ולעומת זאת יצוד את אויבי ישראל כפי שצדים ציפורים: 'בְּפֶרֶסְךָ עָלִימוּ פֶחַ לְצִיידִם כְּצִפּוֹרִים / בְּשׁוֹבְכֶךָ כְּהִנִּים לִידְעָה עֲמוֹק צְפוֹרִים'.<sup>31</sup>

הפפירוס שלפנינו נדר מן הגליל לעזה ומשם לקהיר ובסופו של דבר הגיע כאמור אל ספריית בייניקה באוניברסיטת ייל שבניו הייבן, ובמקביל הגיעו לאותה ספרייה כתביו של המשורר הירושלמי יהודה עמיחי (לודוויג פפויפר), יליד וירצבורג שבגרמניה. שירו 'חנוכה' בנוי כולו על זיכרונות ועל גלגולים קודמים של ההווה שהמשורר חווה. גם את השיר עצמו הוא כתב לדבריו על בגדים בלים שהיו לנייר וכשהוא יושב על אילן שעשו אותו לכיסא:

### חנוכה

### השנה

לֹא הִדְלַקְתִּי נֵרוֹת

וְלֹא הִעֲמַדְתִּי אוֹתָם לִיד הַחֲלוֹן

וַיִּשְׁבַּתִּי עַל אֵילָן

שָׁעָשׂוּ אוֹתוֹ לְכֶסֶד וְכִתְבָּתִּי עַל בָּגָדִים בָּלִים

שֶׁהָיוּ לְנֵיר,

מְלִים שֶׁהָיוּ פָּנִיךָ וְשִׁמְךָ.

וְלֹא שָׁרְתִּי

וְלֹא זָכַרְתִּי נִסִּים וְלֹא אֶת פָּנֵי יְלֻדוֹתִי

הַמְדַבְּקִים לְעַד, בְּפֶנֶת הַחֲלוֹן, כְּמוֹ בּוֹל,

לְהַשְׁלִיחַ אֶל מְרַחֲקֵי חַיִּי.<sup>32</sup>

עמיחי פעל בשירו באופן מכוון על פי מצפן אישי מובהק, והתעלם מן הרגשות הלאומיים הגואים בסביבתו בעקבות גבורת המקבים. אם נרצה נוכל לגלות גם בפפירוס סימני היכר אישיים-מקומיים. אלה באים לידי ביטוי למשל בכתוב הפונטי, התלוי במשמע אוזן ומתעלם מן הכתיב הרשמי. כך כאשר בחר המעתיק לציין באות סמ"ך דווקא את ההגה ההיסטורי המסומן בשי"ן,<sup>33</sup> וזאת אפילו בשורש הרגיל כל כך עש"ה: יעס (יעש; קדושתא, טור 87), יועס (יועש; קדושתת י"ח, טור 111),

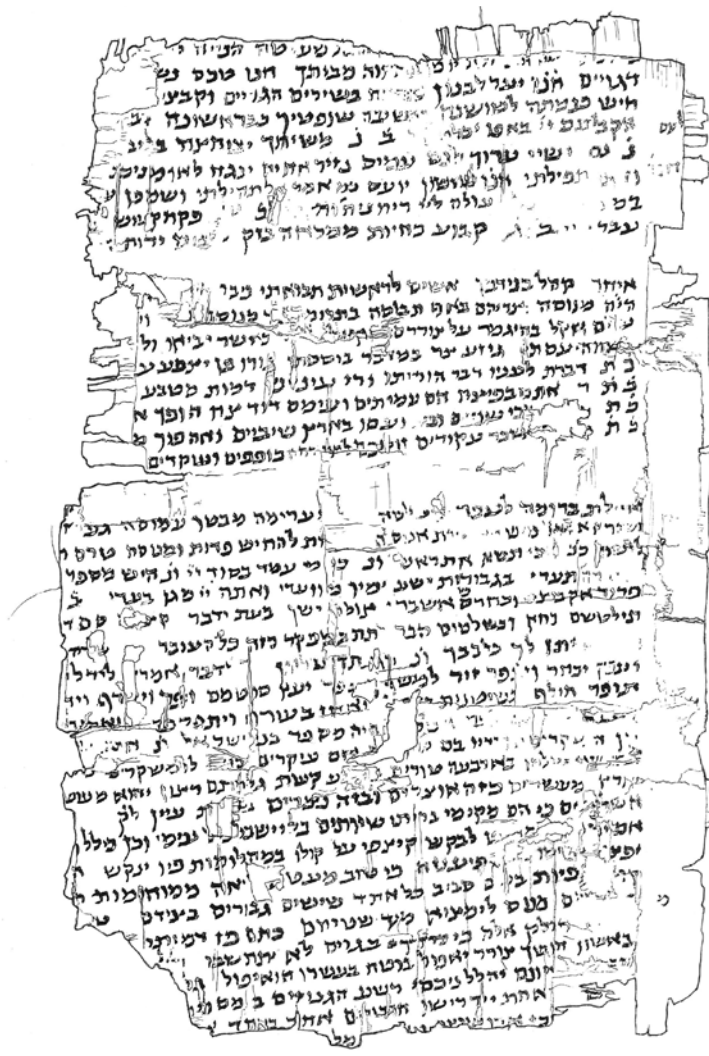
לשונאים), הקפיד אלעזר בירבי קליר להציג את משמר יהויריב כמי שהבית נמסר (בפועל סביל) לשונאים בימיו. והשווה בירושלמי (שם): 'תני ר' יוסי או'מר]. יום שחרב הבית היה מוצאי שבת ומוצאי שמיטה ומשמרתו של יהויריב'.

31 אליצור (לעיל, הערה 17), עמ' 625-626.

32 'עמיחי, שירים 1948-1962, ירושלים ותל אביב תשכ"ג, עמ' 303.

33 'נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה<sup>3</sup>, ירושלים תש"ס, עמ' 1233-1234.

[נצ]סו (נעשו; שבעתא, טור 20); עֲסִיתִי (עשיתי; שם, טור 10), ואפילו בפועל סָם (שם; קדושתא, טור 27) יָסִימוּ (ישימו; קדושתא י"ח, טור 90). כתיבים בסמ"ך לא נודעו כלל בפעלים העבריים הללו. המודעות של המעתיק לבעיה עולה מן הכתיב של המילה חָרַשׁ, שגם אותה כתב בסמ"ך, אבל הוא גילה את רגישותו לעניין, כאשר הוסיף מעל האות סמ"ך בין השיטין שי"ן קטנה: וכחרש (קדושתא, טור 25). על דרך המבטא הגלילי שהמיר חי"ת בעי"ן יש אולי להבין גם את הכתיב יַעֲנֶק (שם, טור 45) במשמע יַחֲנֶק.<sup>34</sup>



איור הפפירוס  
(איור: עדה ירדני)



34 י' קוטשר, מחקרים בארמית גלילית, ירושלים תשי"ב, עמ' 43-50.



## [קדושתת י"ח לחנוכה]

יח	גר חנוכה	אור גה בפענחך צפונה אדון צידקיננו לאור הוציא נא
	חנוכת	אפריון כניחוח רצה נא [ה]חזק מגן וצינה (תהלים לה, ב)
	ב' מגן	
5	[גר חנוכה	ב]אולמך ערוך איום ב[היר ... .. ב]נגהי יום בית [ב..] שים [ני]קוב י[ום] [... .. יו]ם
	חנו'	
		[י... .. .. למו]
10		[ו... .. .. י]שלמו סך רעל בנואי בהשלימו יתאיו לזבוח כזבח שלמה

### פירוש לקדושתת י"ח לחנוכה

1 גה: כמו: נגה, ועל פי דרכם של הפייטנים בגזרת פ"נ. בפענחך צפונה: נגזר מן 'צפנת פענח' (בראשית מא, מה); נראה שצפונה היא כינוי לטומאה נסתרת (על פי 'צפונה חטאתו' [הושע יג, יב]), והכוונה שגר חנוכה האיר באור גדול כאשר הסיר האל את טומאת המקדש. והשוו בפיוט של ינאי: 'אור נתונה פחשך יאור [...] צפונות תפענח לנו' ('יצא בנוי יופי', פיוט ג בקדושתא לבמדבר ג, א, 'אחיתה אחוות אחים' [מחזור פיוטי רבי ינאי לתורה ולמועדים, ב, מהדורת מ"צ רבינוביץ, ירושלים תשמ"ז, עמ' 19]). 2 צידקיננו לאור הוציא נא: על פי 'יוציאני לאור אראה בצדקתו' (מיכה ז, ט). 3 אפריון: כינוי למקדש, והשוו בפיוט של יוסי בן יוסי: 'כופר פר פס מאפריון' ('אין לנו כהן גדול' [פיוטי יוסי בן יוסי<sup>2</sup>, מהדורת א' מירסקי, ירושלים תשנ"א, עמ' 231]), ותרגום 'אפריון' (שיר השירים ג, ט): 'היכל קודשא', וכן ב'שגיא כוח לא מצאנוך', פיוט ד בקדושתא של ינאי לשמות כא, ו (מחזור פיוטי רבי ינאי לתורה ולמועדים, א, מהדורת מ"צ רבינוביץ, ירושלים תשמ"ה, עמ' 330). 5 נר [...]. באולמך ערוך: על פי 'שם [...] ערכתי נר למשיחי' (תהלים קלב, יז) וכן כתב שלמה סולימן ביוצר לבמדבר: 'ריחקונו אויבינו מלערוך נר באולם' (על פי אתר 'מאגרים' של האקדמיה ללשון העברית). 6 בהיר [...] כנגהי יום: על פי 'אור בהיר הוא בשחקים' (איוב לז, כא). 7 שים ניקוב יום: אולי העיר הנקובה בשם 'מיום ה' שמה' (יחזקאל מח, לה). 11 סך רעל: כינוי לירושלים, על פי 'הנה אנכי שם את ירושלם סך רעל לכל העמים' (זכריה יב, ב). 12 כזבח שלמה: השוו: 'וכן עשה גם שלמה את

ככ'תוב' והמלך וכל ישראל עימו זוב'חיים' זבח לפ'ני' יי' (מלכים א ח, סב)

וני'אמר' ויזבח שלמה א'ת' זבח השלמים' (מלכים א ח, סג)

15 ונ' ובחנוכת חומת ירו'שלים בקשו את הלויים מכל מקומתם להביאם

לירושלם לעשת חנכה ושמחה ובתודות ובשיר מצלתיים נבלים

ובכנרות' (נחמיה יב, כז)

וני' ועבדו בני ישראל כהניא ולויא ושאר בני גלותא חנכת בית אלהא

דנה בחדוה' (עזרא ו, טז)

וני' ו(ה)[י]קריבו הנשאים את חנכת המזבח ביום המשח אתו ויקריבו

הנשיאם את קרבנם לפני המזבח (במדבר ז, י)

וני' מזמור שיר חנו'כת הבית לדוד' (תהלים ל, א)

וני' ארוממך יי' כי דלי'תני ולא שמחת איבי לי' (תהלים ל, ב)

20 וני' וא'תה' ק'דוש יושב תהלות ישראל'

אל נא

אוֹרֵךְ לָנוּ תִתָּאִיר

בְּצֶדֶק מִמְּזִרְחַ הַיַּעֲרִיר

גִּדְעָה קֶרֶן שְׁעִיר[ר]

25 אָרִיר[ר] שְׁחִנּוּכָה לְשֵׁם הַיַּעֲרִיר

הע[... חנוכה ה]שביעית תִּקְרַב

וְנִהְיֶה לָנוּ ... ק'רַב

זֶה הַבֵּית הַיְּסוּס... ר'רַב

[ח... קו]לה עֲרַב

שמונת הימים' (מקבים ב כ, יב), וראו: סכוליון למגילת תענית, מהדורת ו' נעם, ירושלים תשס"ד,

עמ' 269. 22 תתאיר: גזירה משנית מן תא"ר במשמע: הקיף. 23 ממזרח היעיר: כינוי לאברהם אבינו,

על פי ישעיה מא, ב. 24 גדע קרן: על פי תהלים עה, יא. שעיר: כינוי לאדום, לנצרות. 25 לשם

העיר: כינוי לירושלים, על פי יחזקאל מח, לה. 26 חנוכה השביעית: היא חנוכת עולם הבא, השוו:

'שבע חנוכת הם, חנוכת ברייתו של עולם [...] חנוכת משה [...] וחנוכת הבית [...] וחנוכת בית שני

[...] וחנוכת החומה [...] וזו של עכשיו של בית חשמונאי וחנוכת העולם הבא שאף היא יש בה נרות

כדכתיב "והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים" וגו' (ישעיה ל, כו)' (פסיקתא

רבתי ב [מהדורת איש שלום, דף ז ע"ב]). 29 קולה ערב: כינוי לישראל, על פי שיר השירים ב, יד.

30 [ט... .. כ]ה  
 ימ[ים] ... .. כה]  
 [כ... ע..] בו לחנכה  
 לעשות שמחה וחנוכה

מכון בראש ההרים ונשא  
 נגילה ונשמחה בו ונשישה  
 סילסולך זה היום עשה  
 עיר וקדיש רם ונשא

פדות תחיש לנושעה  
 צהלה רינה וישועה  
 קומם קרית תשואה  
 רחום [פי] לך הישועה

שבחך בפי תרשישים  
 שינוך בעדת ישישים  
 תהילה תשא מקדושים  
 [תמיד] שמך מקדישים

מקדישים [ומעריצ]ים בקודש / גוי ע[... .. קודש] / [מ]ל[פ]י בקודש / כאילי  
 [קודש] / בסוד שרפי קודש]  
 ככתוב וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש

33 לעשות שמחה וחנוכה: על פי 'לעשת חנכה ושמחה' (נחמיה יב, כז). 34 מכון בראש ההרים  
 ונשא: על פי 'והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות' (ישעיה ב, ב;  
 מיכה ד, א). 35 נגילה ונשמחה בו: על פי תהלים קיח, ד. 36 סילסולך: כמו שבחך הוא. זה  
 היום עשה: על פי תהלים קיח, ד. 37 עיר וקדיש: הם מיני מלאכים בארמית (דניאל ד). רם  
 ונישא: על פי ישעיה נז, טו. 39 רינה וישועה: על פי תהלים קיח, טו. 40 קרית תשואה: על פי  
 ישעיה כב, ב. 41 לך הישועה: על פי תהלים ג, ט. 42 תרשישים: כינוי למלאכים, שנראים כמו  
 האבן היקרה תרשיש (יחזקאל א, טז; דניאל י, ו). 43 שינוך: כמו שֶׁעֲנוּךְ, השענוך שלך, שבחך  
 ותפארתך, ראו: ח' ילון, פרקי לשון, ירושלים תשל"א, עמ' 84. ישישים: השוו בהספד קדום:  
 'גזע ישישים עלה מבבל' (בבלי, מועד קטן כה ע"ב). 46 מלכי בקודש: על פי תהלים סח, כה.



אופני[ם] [ובחנוכת]	... ..[בה]	לעומתם
50	[...איר ל]..[בה]	לעומתם
[בחינוך]	[...רחבה ונסכה]	לעומתם
לעומת שרפים ולבנה		
ובחנוכת	גר בית אל	לעומתם
55	תאיר ותחיש גואל	לעומתם
בחי'	יסוד אריאל	לעומתם
ניחרך בפרשת שמע ישאל		לעומתם
ובחנוכת	גיה חינוך שביעי	לעומתם
60	תאיר ותופיע [להו]שיעי	לעומתם
בחינוך	קרית חנה להש[פ]יעי	לעומתם
לחנך ולנגן דודי השב[יעי]		לעומתם
נר	גנון כך ה[צדיק ולא תא]שים	לעומתם
חנו'	גוי ממאירת ע[...תאשים]	לעומתם
חנו'	גבעתך [....ש]ים	לעומתם
בין הקודש [ובין קודש הקודשים] (שמות כו, לג) ב' האל הקדוש		לעומתם
65	דישון [....]..[כך]	לעומתם
נר	דגל רצף [....]..[כך]	לעומתם
[חנו']	דבי[ר] נעש ושמ נמליךך	לעומתם
הורני יי' דרכיך (תהלים פו, יא) ב' חונן		לעומתם

51 רחבה ונסכה: כינוי לירושלים, על פי יחזקאל מא, ז. 52 נלבכה: כמו: נאמר, נכריז, והשוו: מ' זולאי, ארץ-ישראל ופיוטיה, בעריכת א' חזן, ירושלים תשנ"ו, עמ' 488-490. 55 אריאל: כינוי למזבח, על פי יחזקאל מג, טז ועוד. 56 ניחרך: נכריז על ייחודך באמצעות הפסוק 'שמע ישראל ה' אחד'. 57 חינוך שביעי: ראו לעיל בביאור לטור 26. 59 קרית חנה: כינוי לירושלים, על פי ישעיה כט, א. 61 נר גנון כך: ישראל הנשענים עליך. 63 גבעתך: הר המוריה. 65 דישון: הוספת שמן למנורה. 67 דביר: קודש הקודשים. 69 וקנהו חשכת: בכתב-היד: 'וקנה והשכת'. והכוונה כנראה לקנה של המנורה שיאיר את חשכת ירושלים, המכונה אריאל, על פי ישעיה כט, א ועוד.



נר	הָאֵר וְקִנְהוּ חֶשֶׁכַת אֶרְיָאֵל	
70	הָבָא עִיר בְּטַח יִרְבֶּץ בָּהּ הָרָאֵל	
חנ'ו'	הַשְׁבִּיעִית נְשָׁלִים וְנֶרֶן אֵין כָּאֵל	
	שׁוּבָ[ה] יִי' רִבְבוֹת אֶלְפִי יִשְׂרָאֵל > (במדבר י, לו) ב' הרוצה	
[נר]	ויעודך נהר לנושעך	
	[ו..] הָאֶרֶן הֶלֶל בְּשִׁמְ[עִיךְ]	
75	[ו..] זִמִּין וְנָשִׁיר לִיל [..עִיךְ]	[חנ'ו']
	ותאמר מחיתי כָּעֵב [פֶּשַׁעִיךְ] (ישעיה מד, כב)	ב' חנון]
נר	זוהר [...] בְּרָאשׁ	
	[ז.. ... ..] [רֹשׁ]	
[חנוכת]	זָבֹל חֵן [נְדָרוֹשׁ]	
80	[חִי.. ... ..] [רֹשׁ]	ב' גואל]
נר	ח.. ... שְׁכָם נָטָה]	
	[ח.. ... הָפָג מַעַלָּטָה]	
[חנ'ו']	חֲדָרְךָ חֵד לְזָקְפוֹ מִמִּיטָה]	
	[רָפָא שְׁכָרְיָה > כִּי מָטָה (תהלים ס, ד)	ב' רופא]
85	טִיחָתְךָ הַגִּיהַ בְּלִהְבוֹתֶיךָ]	[נר]
	[טְמוֹנִי חוֹל וְיוֹנְקִים] כִּוְהָ מִבְּרִכּוֹתֶיךָ]	
[חנ'ו']	טָכְס נְ[שִׂאִים סְמוּךְ נְדָבוֹתֶיךָ]	
	[עֲשֻׁרְתָּ שְׁנָת > טוֹכְתֶךָ (תהלים סה, יב)	ב' מברך]

**70 עיר בטח:** השוו': בראשית לד, כה. **הראל:** כינוי למזבח, על פי יחזקאל מג, טו. **71 ונרון אין כאל:** נשיר כמו משה בדברי הברכה שלו 'אין כָּאֵל יִשְׂרָוֹן' (דברים לג, כו). **73 נר ויעודך:** הנר במקדש, אשר בו מתוועדים ומתאספים. **74 הארון:** אולי יש להשלים: 'השב הארון', זה שנגזז בימי יאשיהו (סדר עולם רבה כד). **81 שכם נטה:** אולי כינוי ליששכר, על פי בראשית מט, טו. **83 חדרך:** הוא המקדש ובמיוחד קודש הקדשים, מקום השכינה, והשוו' בפיוט 'אופל אלמנה תאיר' שלאחר העבודה: 'חופת חֲדָרְךָ תַּחֲדָשׁ' (על פי אתר 'מאגרים' של האקדמיה ללשון העברית). חד: אולי צורת ציווי של יח"ד במשמעות של חיבור וקישור כדי שלא יימוט, ונגזר מצורת תַּחֲדָד (בראשית מט, ו; ישעיה יד, כ). **86 טמוני חול ויונקים:** כינוי לשבט זבולון, על פי דברים לג, יט. **87 טכס נשיאים:** כמו סדר

[illegible][illegible]

**תיאור פלאוגרפי של האותיות**  
**א-ת. בדיקה מדוקדקת**  
**של צורות האותיות סייעה**  
**בתיארוך משוער של כתב-היד**  
**למאה התשיעית לסה"נ**  
(איור: עדה ירדני)

[illegible]

90	נר	י... ..[אל] סגויים [יְסִימוּ ... ..[עמו] דְּגוּיִים יַעַר לְכַנּוֹן [נִפְצִי] חַ שִׁירִים הַגּוּיִים וְקִבְצִי[נו] וְהַצִּילָנוּ מִן הַגּוֹיִם (דברי הימים א טז, לה) ברוך מקבץ]
95	נר	כ... ..רי שֶׁחַק ... ..שנה] [כ... אימרי ... ..שנה] כְּנַתָּךְ [חֵישׁ כְּנַמְתָּה לְשׁוֹשְׁנָה וְאֲשִׁיבָה שׁוֹפְטִיךָ כְּבְרָאשׁוֹנָה (ישעיה א, כו) [ברוך אוהב]
100	נ' חנו'	ל... ..[עם] [ל... ..[עם] ל... ..[אקלעם] י"י בָּאֶפֶס יִבְלֵ[עם] (תהלים כא, י) ב' [מכניע]
105	נ' חנו'	מְשִׁיחַךְ יְצוּחֶצַח בְּ[ל]יב[ון] [מ... ..[בון] מ... ..[בון] [... ..[בון] נ' [ס] יִשְׂרָאֵל עֲרִיךְ [לְנִס] עַמִּים נָזִיר [אַח] יִנְגַּח לְאוֹמֵ(נ)ִים

הופעתם של הנשיאים, והשוו: 'בחנוכה בנשיאים (משנה, מגילה ג, ו), ובכתב ידו של ישועה הנוסח הוא: 'טכוס'. **סמוך ברכותיך**: תסמוך אותם בברכותיך. **90 דגויים**: ירכו כמו דגים, אבל בהעתקת ישועה: 'הגויים'. **91 יער לכנון**: הוא בית ה', על פי מלכים א ז, ב. **95 כנתך**: כינוי חיבה לישראל, על פי תהלים פ, טז. **כנמתה לשושנה**: כפי שאמרת והבטחת לישראל, המכונים שושנה על פי שיר השירים ב, ב. **99 אקלעם**: הקו"ף והלמ"ד מתוקנות בידי המעתיק, ואותיות 'לעם' נראות בשוליים, כנראה לשם חיזוק התיקון. ואפשר שהיה כתוב בתחילה 'אכניעם'. **101 יצוחצח בליבון**: יהיה זך ולבן, והשוו ביוצר של אלעזר בירבי קליר לראש השנה 'מלך אזור גבורה': 'מֶלֶךְ טָלִיתוֹ כְּשֶׁלֶג יְצוּחֶצַח' (רבי אלעזר בירבי קליר, פיוטים לראש השנה, מהדורת ש' אליצור ומ' רנד, ירושלים תשע"ד, עמ' 464). **105 נס ישיי [...]** לנס עמים: על פי 'שרש ישי אשר עמד לנס עמים' (ישעיה יא, י); 'הרימו נס על העמים' (שם סב, י). **106 נזיר אחים**: הוא יוסף, על פי בראשית מט, כו; דברים לג, טז. **ינגח לאומנים**: צריך להיות: ינגח לאומים, גם על פי החרוז וגם על פי דברים לג, יז.



[חנו']	נ... ..נ..מים]	ברוך אלהי דוד]
נ'	ס... ..ש[א]ילתי	
110	[ס... ..ו...ת]פילתי	
חנו'	[ש]קשון יועס כמאמר [אל]ת[הי]לתי	
	ושמעו ש[מוע]מלתי (איוב יג, יז; כא, ב)	ברוך שומע]
[נ']	ע... ..נח]	
	עמ[... ..נח]	
115	חנו' ע... ..נח]	
	עולה [הוא] ליי' ריח ניחוח (שמות כט, יח)	ב' [שאותך]
נ'	פקח קשיש[ות עיני]	
	[פ... ..ני]	
[חנו']	צ... ..ני]	
120	[הללויה הללו] עבדי יי' (תהלים קיג, א)	ב' [הטוב]
נ'	קבוע כחיו[ת] ממראה בוק	
	[ר... ..דלות]	
	[חנו' ש...ת... ..זק]	
	[שלום לך חזק וחזק (דניאל י, יט)]	ברוך עושה]

117 פקח [...] עיני: השוו: 'בחנוכה הארתה חושך עין לפקח' (א"מ הברמן, 'קרובה לחנוכה מרבי שלמה בר יהודה ראש ישיבת גאון יעקב', סיני, נג [תשכ"ג], עמ' קפט. קשישות עיני: את טשטוש הראייה שלי תאיר בנר החנוכה. 120 כאן חסרה רמיזה כלשהי לברכת על הנסים של בני ארץ-ישראל, הפותחת במילים 'וכנס פלאך' (סופרים כ, ו). 121 נר קבוע: השוו בקרובת י"ח 'אעדיף כל שמונה': 'נר דלק ומיושב בלי נר ונע' (ע' פליישר, 'מבנים סטרופיים מעין-אזוריים בפיוט הקדום', הספרות, ב [תש"ל], עמ' 225); וכן בפיוט של פינחס הכהן: 'יציתו כדבר דבור על אפניו' (נר חנכה אסור בו להשתמש, מתוך קדושתת י"ח לחנוכה 'נר אהליבה תאיר בחדריך' [פיוטי רבי פינחס הכהן, מהדורת ש' אליצור, ירושלים תשס"ד, עמ' 519]). כחיות ממראה בזק: על פי 'החיות רצוא ושוב כמראה הבזק' (יחזקאל א, יד), ותרגומו: 'חזרן ומקפן ומכסן ית עלמא ותיב(י)ן [...] כחדא', והכוונה שהאש המשתלחת חוזרת כהרף עין למקומה.



## [שבעתא כי תשא]

אִיחָד [ה]קָהֶל בְּיִדְבָּר[תי]  
א[שי]ם לְרֹאשִׁית תְּבוּאָתִי  
יָבִי א[... תנובתִי]

[כי תשא] אוֹבִיָּהֶם הָיָה מְנִיסָה

[או]צְרִיָּהֶם בְּאֶף תְּבִיסָה בְּתִבּו[סה]

[אז] בְּנוֹסָע[ם] ו[...סה]

[ב']

[כ' ת'] ב... עָנִי[ם אָקֶל]

בְּהִיגְמֵר עַל צוֹרָרָם [מָח]צִית [השָׁקֶל]

בִּישׁוֹר יָבִיאוּ ו[...קֶל]

[ב']

10 כ' ת' ג... בְּשָׁנוּה עֶסְתִּי

גִּיזַע צָר בְּמִדְבָּר בּוֹסְסָתִי

[ג]וֹרִי פֶן יִצְבַּע ע[לי עֲמָסְתִּי]

[ב']

## פירוש לשבעתא כי תשא

1 בנידבתי: השוו: 'נרבות פי רצה נא ה' (תהלים קיט, קח). 2 לראשית תבואתי: השוו: 'קדש ישראל לה' ראשית תבואתה' (ירמיה ב, ג). 4 היה: בצירה ארץ־ישראל מעל הירד. 7 ענים אקל: מן העניים אדרוש להביא רק מחצית השקל. 8 בהיגמר על צוררם: מחצית השקל של ישראל תבטל מראש את שקליו של המן הצורר, וראו להלן, בפירוש לקדושתא כי תשא, טור 101. 10 בשווה: כמו: במהירות, השוו: ח' ילון, פרקי לשון, ירושלים תשל"א, עמ' 239, ואולי יש להשלים: 'גזית ים' בשווה עסתי. 11 צר [...] בוססתי: השוו: תהלים ס, יד; קח, יד. 12 גורי: כמו: בני. יצבע: על פי הארמית, וכמו: יטבע. עלי עמסתי: על פי 'ואשא אתכם על כנפי נשרים' (שמות יט, ד).

כ' ת'	דְּבַרְתָּ לְעֵינָיו	
15	דָּבַר הוֹרִיתוֹ וְרוֹז עֵינָיִנִי[ו]	
	דְּמוּת מְטַבֵּעַ [הָרְאִיתָ לְעֵינָיו	ב']
כ' ת'	[הוֹצֵ]אֲתֶם בְּפִיצָח	
	הֵם עֲמוּתִים וְעֵימָם דוֹד צָח	
	הוֹפֵךְ א[... לְנֶצַח	ב']
כ' ת'	[ו... ..]כִּי שָׁרִים	
20	[וּב... ..]סוּ בְּאַרְצְ שִׁיבִיִּים	
	וְאַהֲפֹךְ מ[דְּבַר ..]ים	ב']
כ' ת'	[ז... ..]שָׁכַר עֲקוּדִים	
	ז[... ..]כּוֹפְפִים וְעוֹקְדִים	
	ז[... ..]קִדִּים	ב']

15 **הראית לעיניו:** השור: 'כמין מטבע של אש הוציא מתחת כסא הכבוד שלך, והראהו למשה, ואמר לו: זה יתנו' (פסיקתא דרב כהנא כי תשא [מהדרות מנדלבוים, עמ' 32]). 16 **הוצאתם:** השור בהושענא 'כהושעת אלים בלוד': 'כְּהוֹשַׁעַת מֵאֲמָר וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם נָקוֹב וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם' (מחזור סוכות שמיני עצרת ושמחת תורה: לפי מנהגי בני אשכנז לכל ענפיהם, מהדרות ד' גולדשמידט וי' פרנקל, ירושלים תשמ"א, עמ' 181). 17 **הם עמותים:** כמו: מחוברים, לפי שהשם 'ישראל' כולל בתוכו את השם 'אל', והשור בקדושתא 'אז מאז זמות' של אלעזר בירכי קליר לשקלים: 'שְׁמוּ מִשְׁתָּף בְּעַם לֹו עֲמוּתִים' (סדר עבודת ישראל, מהדרות ז' בער, רדליהיים תרכ"ח, עמ' 649). **דוד צח:** הוא האל, על פי שיר השירים ה, י. 21 **ואהפוך מדבר:** השור: ישעיה נא, ג.

## [קדושתא כי תשא]

אִילַת בְּדוּמָה לְעוֹפֹר מְעוֹלָסָה

א

[בְּטָן] עֲרִימָה מְבֹטָן עֲמוּסָה

גָּפָן] ... .. [סה..

[ד.. ... .. [סה]

[ה.. ... .. [סה]

5

[ו.. ...] אָשֶׁר [עֲשָׂה]

[ז.. תְּחִיש ... .. [סה]

[ח..] וְתִלְחִיש פְּדוּת וּמְנוּסָה

טָרָם [ ... .. [סה]

[י.. ... .. [סה]

10

[כ.. ... .. [סה]

[ל.. אֶת רֹאשׁ] לִישָׂא

ככ' כי תשא את ראש (שמות ל, יב)

וני' כי מי עמד בסוד יי' (ירמיה כג, יח)

וני' היש מספר [לגדודיו] (איוב כה, ג)

15

[ונאמר ... .. ]

[ונאמר ... .. ]

## פירוש לקדושתא כי תשא

1 אילת בדומה לעופר: השוו': דמה לך דודי לצבי או לעפר האילים' (שיר השירים ב, יז). 2 בטן ערימה: כינוי לעם ישראל על פי ישעיה מו, ג, ומדרשו: "בטנך ערמת חטים", רבי יצחק אומר למה כחטים? אלא מה עיסקן של חטים הללו, כשהן נכנסין לאוצר, הם נכנסין במדה וחשבון. באו ליטול אותם מן האוצר, מוציאין אותן בחשבון ובמידה. בא לזרוע אותם, וזרעים אותם בחשבון ובמידה. כך כשנכנסו במצרים מנאם [מנה אותם] הקב"ה [...] באו לצאת מנאם [...] וכן יצאו למדבר שוב מנאם [...] ואף כאן "כי תשא את ראש" (שמות ל, יב) (פסיקתא רבתי, כי תשא [מהדורת איש שלום, דף לו ע"ב]). והשוו': תנחומא, כי תשא ב (מהדורת בובר, דף נג ע"א-ע"ב). מבטן עמוסה: השוו': העמסים מני בטן' (ישעיה מו, ג). 8 להחיש פדות ומנוסה: לאחר שחטאו בעגל. 9 טרם: השוו': עד שלא עשיתי אותו מעשה [בעגל] לא השרית שכינתך בקרבינו, אבל משעשיתי אותו מעשה ואמרת "עשו לי מקדש" וגו' (שמות כה, ח). ומרים ראשי – תחת אשר היינו חייבין לך הרמת [כמו: הסרת] ראשינו, ונתת לנו תלוי ראש, על ידי משה רבינו "כי תשא את ראש" (שמות ל, יב) (תנחומא, כי תשא ג [מהדורת בובר, דף נג ע"ב]).



- [... ...] תעדי  
בגבורות ישע ימין [מ]נועדי  
ואתה יי' מגן בעדי 20  
ב  
[מ... ..] בר  
[נ... ..] בר  
[ס... ..] בר  
[ע... ..] בר  
25 פרוד אקבץ[נו] וכחוס אשבר  
צו[מ..] ישך בעת ידבר  
ק[צבה] סם [ד... בר]  
[ר... ..] בר  
[ש... ..] בר  
[ש... ..] בר 30  
תילטשם כחץ וכשלים ה[בר]  
תת ב[מ]פקד כזה כל העובר  
[ככתוב זה יתנו כל העובר] (שמות ל, יג)  
[נאמר ... ..]  
[נאמר ... ..] 35  
[ונאמר] יתן לך כלבך (תהלים כ, ה)  
וני' ולתתך עליון [על כל הגוים ... .. כאשר דבר] (דברים כו, יט)

19 בגבורות ישע ימין מוועדי: בכוחו של האל הקובע לי מועד (לתרומת מחצית השקל). 20 מגן בעדי: השוו: "מגן בעדי" (תהלים ג, ד) – שהגנת עלינו בזכות אבותינו, וזכרת לנו זכותו של אברהם, שאמרת לו "אנכי מגן לך" (בראשית טו, א) (תנחומא, כי תשא ג [מהדורת בוכר, דף נג ע"ב]). 25 וכחוס: מעל הסמ"ך רשומה שי"ן זעירה. 31 תילטשם כחץ וכשלים הבר: על פי ירמיה נא, יא, והכוונה לבירור ולמירוק של הנתינה באופן מדויק. 32 תת במפקד כזה כל העובר: שייתנו במפקד מחצית השקל, כזה, ולא יותר, והשוו: 'ובשעה שאמ'ר' "ונתנו איש כפר נפשו" (שמות ל, יב) א'מר] משה לפני הקב"ה, רבו'נו] ש"ע [של עולם] מי יכול לתת פדיון נפשו [...] "ויקר פדיון נפשם" (תהלים מט, ט) א' לו הקב"ה למשה, לא כשאתה סבור אלא "זה יתנו" – כזה יתנו' (פסיקתא דרב כהנא, כי תשא י [מהדורת מנדלבוים, עמ' 34]). 45 יענק: כמו: ייחנק, בחילוף ח"ת בעי"ן, חילוף שהיה מצוי בפי בני הגליל. 47 יעץ סוטמם יופר: על פי 'עצו עצה ותפר' (ישעיה ח, י), והכוונה לעצתם הרעה של אויבי ישראל.



דָּבָר אֲמָרִי[ם] לִידְלוֹ[ת]

[... .. לות]

[... .. לחיות]

ב' [מחיה]

40

[ד... .. פר]

ג

[י... .. פר]

[ו... .. פר]

[נ... .. פר]

יַעֲנֶק יִכְחַד וִי[ע]פֹר

45

יִד לְמַשׁ[כ]וֹ לְעַפֹּר

יַעֲזֹ סוֹטָמָם יוֹפֹר

וִי[ש]רָף וִי[דָלֶק] וִיחַפֹּר

[ס... .. פר]

[י... .. תופר]

50

חִילָף בְּ[שִׁי]טְנוֹת [סֶפֶר]

יֵא[חֲז] בְּעוֹרָף וִיתְפַּרְפֵּר

וְא[הוּב] ... .. פר]

[... .. פר]

[... .. פר]

55

[כחול יהיה מספר]

כ[כ'] והיה מספר בני ישראל (הושע ב, א)

ו' א[... .. ]

הכתיב הרגיל הוא שוטמם בשי"ן, והשוו לכתוב 'עסתי' (שבעתא, טור 10) במקום שהלחץ של הסטנדרט המקראי לא פעל. 51 חילף בשיטנות ספר: בתמורה למעשיו של המן, אשר ברוב רשעותו ספר ושקל 10,000 כיכר כסף, וראו: אסתר ג, ט. 52 ויתפרפר: השוו: 'ויפרפרני' (איוב טז, יב). קללות לאויבי ישראל רגילות בפיוטי ג בקדושתא, שהמוקד שלהם הוא יעקב־ישראל וגאולתו. 57 והיה מספר בני ישראל: הפסוק הראשון בשרשרת הפסוקים של הפיוט השלישי הוא פסוק ההפטר, ופסוק זה אכן פותח את ההפטר גם בקדושתא של הקליר לשקלים וכנראה גם בקדושתא של ינאי ('אותיות הבאות שרתה' [מחזור פיוטי רבי ינאי לתורה ולמועדים, ב, מהדורת צ"מ רבינוביץ, 'ירושלים תשמ"ז, עמ' 246]), אבל על פי התוספתא: 'מפטירין פרשת שקלים שביהודיע הכהן (מלכים ב יב, ח)' (תוספתא, מגילה ג, א [מהדורת ליברמן, עמ' 353]), וכן נהוג בעדות ישראל. השוו: נ' פריד, 'הפטרות אלטרנטיביות בפיוטי ינאי ושאר פייטנים קדומים', סיני, סא (תשכ"ז), עמ' רסז-רצ, ובמיוחד עמ' רפו, הערה 102.

[ונאמר ... ..]	
[ונאמר ואתה קדוש יושב תהלות ישראל]	60
[אל נא]	
[קבעת ד]ין ה[נ]קרים	ד
אם יהיו בם ש[קרים]	
[אד]ם ביקרים	
בנים לו משקרים	
[... .. רים]	65
[... .. רים]	
[... .. רים]	
[..שר] שלחו בארבעה טורים	
[לקלו]ע קשת [גיבור]ים	
רצון [הוא מעו]טרים	70
[... .. רים]	
[בפרי א]רץ מעשר[ים]	
קזה אוצרים	
וקזה ניפרים	
[בשא]ת עיין לק'	75
[א... / לא] ה[מ]לכת[ים]	ה
כי הם מקימי / בריתי שיותים	

61 קבעת: ההשלמה של פועל בגוף הנוכח מתבקשת על פי סגנונו של פיוט ד. 63 אדם ביקרים: על פי תהלים מט, יג, כא. 64 לו: כמו: לא, על פי ישעיה סג, ח. ועל פי אפשטיין כתיב זה רגיל בכתבי יד קדומים של המשנה. ראו: י"נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה<sup>3</sup>, ירושלים תש"ס, עמ' 1244. 68 בארבעה טורים: אולי הכוונה לשבטי ישראל, שיצאו ממצרים מסודרים בארבע קבוצות. 69 קשת גיבורים: על פי שמואל א ב, ד. 70 רצון יהוא מעוטרים: על פי 'פצנה רצון תעטרנו' (תהלים ה, יג). 76 המלכתים: השוו בקדושתא של שלמה גאון בן יהודה לשבועות: 'בחורש השלישי [...] לצאת דגליך דגולים בשמי / הסגלתיים המלכתים וקראתים עמי' (על פי אתר 'מאגרים' של האקדמיה ללשון העברית). 79 וכן כיללתי שמם בשמי: השוו לעיל בשבעתא, טור 17, וכן: "למען שמי אאריך אפי" (ישעיה מח, ט) אלו ישראל שיחד הקדוש ברוך הוא שמו עליהם, ושיתף שמו בשמם' (במדבר רבה ה). 82 מעט: מחצית השקל ולא יותר, והשוו: 'ואין הקב"ה בא בטרחות על ישר'אל' (פסיקתא דרב כהנא, כי תשא [מהדורת מנדלבויס, עמ' 34]); 'ידע הקב"ה מה

בְּנֵי יִשְׁבּוּ / [כול]ם עִימִי  
וְכֹן כִּילֵל[תִּי] / שָׁמָּה בְּשָׁמִי

[ג... / ... ..הי]

[... / ... ..אם]יְהִי

80

[ד... / ... ..מַעַט לְבָקֶשׁ

קִיצָפִי עַל קוֹלוֹ / בְּמַהְלֹמוֹת פִּיּוֹ יִנְקֶשׁ

[ה... / ... ..ה]

[... / ... ..ה]

85

[ו... / ... ..עס]

יִפְצֹץ[ה] עָלַי מוֹ / [..]ת יַעַס

[זה] כִּי טוֹב / מַעַט [וְיִרְ]אָה

מִמּוֹהוֹמוֹת [רָשָׁע] / ... ..אה]

[חגורי חרב] / פִּי פִּיּוֹת בִּידָם

סָבִיב כָּל אֶחָד / שִׁישִׁים גְּבוּרִים בְּצִידָם

90

[... / ... ..ט]

[... / ... ..ט]

בלבו של משה, א"ל [אמר לו] חייך לא ככר כסף ולא מאה כסף ולא חמשים שקלים ולא עשרה ולא אחד, אלא זה יתנו' (פסיקתא רבתי, כי תשא [מהדורת איש שלום, דף מא ע"א בהערות]). 83 קיצפי על קולו: על פי קהלת ה, ה. במהלומות פיו: על פי משלי יח, ו. 88 זה: המעט של 'זה יתנו', והשוו לעיל בביאור לטור 82. כי טוב מעט ויראה: על פי 'טוב מעט ביראת ה' מאוצר רב ומהומה בו' (משלי טו, טז). 89 ממהומות רשע: השוו: 'טוב מעט לצדיק מהמון רשעים רבים' (תהלים לו, טז); יניי הביא את הפסוק בשרשרת הפסוקים של המחיה בקדושתא שלו לשקלים ('אותיות הבאות שרתה' [מחזור פיוטי רבי יניי לתורה ולמועדים, ב, מהדורת צ"מ רבינוביץ, ירושלים תשמ"ז, עמ' 245]). 'רשע' כאן הוא רמז להמן, השוו להלן, טור 100. הכתיב 'מוהומה' בשני וי"וין עשוי לשקף את היחלשות מבטא הגרוניות בפיו של המעתיק, שביטא מעין [mimmumot]. 90 חרב פיפיות בידם: על פי תהלים קמט, ה. 91 סביב כל אחד שישים גבורים: על פי שיר השירים ג, ז, והשוו: 'ששים גבורים – אלו ששים רבוא שיצאו ממצרים מכן עשרים שנה ומעלה' (שיר השירים רבה ג, ז).



- 95 [י. ... / ... ..]הם  
מנוס לימצוא / מיד שטיהם
- [... / ... / ...]  
[... / ... / ...]  
[ל. ...] / דולק אלה  
פי בגוים / לא יתחשב[ו]..לה]
- 100 [מ.] באשון חושך / צורר יאפול  
בוטח בעשרו / הוא יפול
- [נל. ... / ... / ...]  
[... / ... / ...]  
[ס.] הוים יהלל / נכסי רשע הגנוזים  
[ב.] מס ו[... / ... ..]זים
- [ע. ... / ... / ...] אהת  
יידרשו הגבורים / אהד באהד [אהת]
- [פ. ... / ... / ...]  
[... / ... / ...]  
[צ. ...] / פן ארוששי[ם]
- 110 [ע. ... / ... / ...] מל. ... ..שם]

95 מנוס לימצוא מיד שטיהם: לכאורה אלה אומות העולם שהיו שמחות לאירם של ישראל כאשר חטאו בעגל, ועליהן נדרש הכתוב 'רבים אמרים לנפשי אין ישועתה לו' (תהלים ג, ג). 99 כי בגוים לא יתחשבו: על פי במדבר כג, ט. ואחרי המילה 'כי' יש מחיקה בכתב־היד. 100 באשון חושך: על פי משלי כ, כ. צורר: הוא כנראה המן, שמחצית השקל כיפרה על 10,000 השקלים שלו, השוו: 'צפה הקב"ה שהמן הרשע עתיד לשקול כספו על ישראל, אמר מוטב שיקדים כספן של בני לכספו של אותו רשע' (ירושלמי, מגילה א, ז [ע"ד; טור 745]). 101 בוטח בעשרו הוא יפול: משלי יא, כח. 104 נכסי רשע הגנוזים: אולי על פי "ונתנו איש כפר נפשו" (שמות ל, יב) – כיוון ששמעו ישראל, היצירו. אמרו, על חנם היינו יגיעים וכוזזים בתי מצרים ונטילים את ממונם' (פסיקתא רבתי כי תשא [מהדורת איש שלום, דף מא ע"א]), וחשבו שיהיה עליהם לתת את כל הביזה כופר נפשם.